

Horyna, Břetislav

**[Dieckmann, Bernhard, ed. Das Opfer - aktuelle Kontroversen:
religions-politischer Diskurs im Kontext der mimetischen Theorie:
deutsch-italienische Fachtagung der Guardini-Stiftung in der Villa
Vigoni 18.-22. Oktober 1999]**

Religio. 2003, vol. 11, iss. 1, pp. 137-139

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125044>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ka, která „orientalizuje“ helénistické Řecko a Řím, nýbrž právě řecká kultura, která svými stereotypními představami o Orientu „orientalizuje“ Velkou Matku. A to je na jednu knihu více než dost.

ALES CHALUPA

Bernhard Dieckmann (ed.), Das Opfer – aktuelle Kontroversen. Religions- politischer Diskurs im Kontext der mimetischen Theorie,

**Münster – Hamburg – London:
LIT Verlag 2001, 307 s.**

Oběť je jeden z tradičních termínů religionistického metajazyka, který prošel rozkvětem zejména ve fenomenologii náboženství. Většina frekventovaných definic oběti, s nimiž se můžeme seznámit v každé standardní religionistické encyklopedii, nese fenomenologickou pečť, která je patrná rovněž na spíše theologizujících pojeteích. Touto poněkud spornou zásluhou fenomenologie náboženství, kdy se pod teoretickým „fenomémem“ oběti neutralizují, zastavují a z žitých dějin kultur a náboženství jakoby odsouvají mnohé významové roviny oběti a obětování, jsme pozapomněli, že v kultickém dramatu oběti jsou přítomny prvky, bez jejichž vysvětlení není sama fenomenologie oběti dostačující: násilí, moc, politika, vůle, účel, difference, resentment, vina a nevína, sebeobětování a teror, válka, mimésis a bezmoc. A především, řečeno s využitím jednoho proslaveného Ricoeurova titulu, oběť je živá metafora, jež dalece přesahuje náboženskou a religionistickou horizonty a zasahuje široké spektrum jednání, od sféry každodennosti až po rozhodující životní okamžiky. Bez vědomí metaforologického dosahu oběti nemůžeme s touto kategorií v religionistice adekvátně pracovat.

V původní české literatuře nestojí téma oběti na výsluní zájmu. Je to zčásti s podi-

vem u národa, který svou ať již skutečnou či domnělou identitu často opíral o své slavné (sebe)obětníky, a možná právě proto je to i pochopitelné. Oběť je příliš nejasná, dvojaká a snad i zrádná věc na to, aby mohla být základem dokonce národní identifikace.

Zahraniční badatelé však problematiku oběti nezanedbávají. Jedním z prominentů moderní diskuse o oběti je francouzský kulturolog a literární vědec René Girard (1923), od jehož práce *Násilí a posvátno* z roku 1972 se datuje dnes asi nejrozšířenější a současně i nejspornější teorie oběti. K danému tématu máme česky dva Girardovy texty: úryvek z citované práce, který vyšel pod názvem „Oběť“ (*Reflexe* 9, 1993) a knihu *Obětní beránek* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, recenzováno v *Religiu* 1/1, 1998, 94-96); obojí však prošlo téměř bez povšimnutí a o odborné religionistické reakci nelze vůbec hovořit.

Další rozvoj tématu oběti a Girardovy mimetické teorie oběti musíme proto sledovat na dílech, která vycházejí v zahraničí. Zatím posledním příspěvkem v jejich řadě je sborník sestavený B. Dieckmannem pod názvem *Oběť – aktuální kontroverze*, jež shromažďuje příspěvky speciální konference německých a italských odborníků o Girardově koncepci. Konference se konala pod názvem *Transformační síla oběti* ve dnech 18.-22. října 1999. Jejím hlavním organizátorem byla *Nadace Romana Guardiniho* se sídlem v Berlíně ve spolupráci s *Institutem systematické teologie* univerzity v Innsbrucku a *Katolicko-teologickým seminářem* univerzity v Marburku. Vůdčím motivem konference byla otázka, zda je oběť nevyhnutelná i v moderní společnosti, zda je lidský život bez oběti nemožný. Jak vysvětlit již z výčtu organizačních institucí, nebyla konference pojata religionisticky, ale spíše v duchu katolické teologie, resp. náboženské filosofie. Důvodem není jen samozřejmý a setrvalý zájem katolické teologie o problém oběti a jeho životnost v moderním světě, ale i samotný vývoj Girardovy teorie, která se svou mimetickou náplní blížící stále víc křesťansko-katolickému pochopení oběti jako výrazu náboženské víry transcendingící násilí, moc i politickou moc.

Sborník se člení na tři velké tematické úseky: „Kosmos a oběť“, který shrnuje především problematiku archaických náboženství, kosmogonií a kosmologií a jejich chápání oběti; „Politická filosofie a mimetická teorie“, kde se diskutuje trojí vztah mezi politickou teorií Carla Schmitta, mimetickou teorií R. Girarda a postavením oběti v politickém kontextu moderních společností; a nakonec „Dekonstrukce, náboženství, křesťanství“, soustřeďující filosofické problémy spojené s obětí jako živou metaforou. Tři části knihy vzájemně propojují tři velká jména: Sborník tvoří samozřejmě R. Girard a jeho antropologie analyzující zásadní roli násilí pro člověka a společnost, avšak proti němu stojí dva oponenti – italská filosofové Roberto Calasso a zejména Gianni Vattimo. Kniha tím získává zvláštní napětí a vysokou diskusní úroveň.

Calasso je italský vydavatel, a tudíž znalec Girardových knih, odborník na Nietzscheho filosofii a autor prací o dějinách náboženství a náboženských kultur (v německých překladech např. *Die Hochzeit von Kadmos und Harmonia*, Frankfurt a. M. – Leipzig: Insel-Verlag 1993; *Der Untergang von Kasch*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1997). Vattimo, jeden z nejznámějších soudobých italských filosofů (blíže viz např. *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 1998, ???), přináší zase do sborníku heideggerovskou perspektivu a dekonstruktivistickou aplikaci oběti. K těmto dvěma musíme jako další vůdčí osobnost konference přičíst Wolfganga Palavera, německého filosofa náboženství, jenž pravděpodobně jako vůbec první upozornil na možnosti komparace mezi tzv. politickou teologií Carla Schmitta a mimetickou teorií oběti R. Girarda. Palaverova studie „A Girardian Reading of Schmitt's Political Theology“ (*Telos* 93, 192, 43-68) uvedla podněty, které Girard ze Schmittovy koncepce přejal a dál je rozvinul – především důraz na desakralizaci násilí (u Schmitta zejména války) a odhalení důsledků, jež přináší redukce redukce násilí na čistě lidský vztah.

Návazně na Palaverovy myšlenky se v celém oddíle „Politická filosofie a mimetická teorie“, diskutují strukturální analogie

obou postojů. Za nesporné lze považovat, že oba sdílejí přesvědčení, které popírá přirozené dobro jako nedílnou součást lidské podstaty (tak, jak tuto kategorii uváděla filosofická antropologie mezi M. Schelerem a M. Landmannem), oběma je vlastní decizionismus (myšlenka, že sociálně politický řád může vyrůstat z normativně neodvoditelných a v tomto smyslu nezduvodněných mocenských rozhodnutí), a konečně je spojuje názor, že politika má náboženský původ. Z těchto podobností někteří z autorů sborníku odvozují, že Girardův známý mechanismus obětího beránka představuje pouze modernizovanou konkretizaci Schmittovy snahy, s níž zbavuje politiku jakéhokoli zdání božského pověření. Podle Schmitta znamená humanizace války (v obecné poloze „násilí“) především odbožštění, redukci války na lidský vztah. Utváření politiky pak není ničím víc než namáhavým pokusem korigovat a smířovat existenciální konflikty, jenž má k dispozici čistě lidské prostředky práva a moci.

Tím se Schmitt jasně odlišil od starších teorií založených na sakrifikační především válečného násilí, v němž významnou roli hrála myšlenka oběti. Za jejich reprezentanta se zpravidla uvádí klasik sociologie evropské moderny Max Weber, možná zřetelněji je jejich jádro obsaženo ve fenomenologii Maxe Schelera (např. ve studii *der Geniis des Krieges und der Deutsche Krieg*, Leipzig: Verlag der Weißen Bücher 31917). Právě on tvrdí, že smrt na válečném poli se od běžného umírání liší právě ve své masovosti tím, že každý jednotlivec ví, za co a proč pokládá život. Smrt ve válce je tak vydávána za vědomou, jakoby dobrovolnou oběť za nějakou vyšší ideu, již lze snadno vydávat za „posvátnou“.

Zatímco mnozí (počínaje Kierkegaardem přes Bonhoeffera až po Guardiniho) by takovou tezi považovali za prosté zneužití nábožensky nárokováného termínu oběť, prokazuje Girard reálnou (mimetickou) souvislost obětího jednání, násilí a politiky. Mimesis vyřazuje ze hry posvátno – neexistuje nevinné, protože posvátné obětího jednání, žádná oběť není prostá násilí, a tudíž čistá, každé v oběti přítomné a zposvátněním legitimované násilí je prvek zcela de-

sakralizovaného politického zájmu o moc. Zdaleka však nejde jen o válku; mnohem závažnější jsou zjištění, která dokládají, že v mimetické koncepci oběti se odhaluje určitý typ myšlení, který lze svazovat se základními kulturními charakteristikami – jinak řečeno, mimetická teorie se prokazuje také jako teorie (naší) kultury židovsko-křesťanské tradice.

Sobě vlastním polemickým způsobem dokládá tuto představu také G. Vattimo ve studii „Heidegger a Girard – východiska dialogu“. Podle něj Girard postřehl, že Heidegger zůstal stát svým filosofickým postojem a svým myšlením uvnitř té logiky oběti, která dominovala hlavnímu (tj. weberovskému) proudu evropské moderny. Příklady, na kterých Girard své soudy o Heideggerovi ilustruje, stejně jako jeho interpretace Heideggerovy ontoteologie, dávají podle Vattima dobrý základ k tomu, aby se naše čtení Heideggera doplnilo o dosud spíše ignorovaný aspekt mechanismu oběti. Jak autor dodává, objevil by se tak plnější smysl Heideggerova uvažování, jenž by mohl napomoci otevřít znovu debatu mezi soudobým postmetafyzickým myšlením a židovsko-křesťanskou kulturně náboženskou tradicí (s. 257).

Celá knížka opět otevírá staré téma – zda náboženství obětního beránka skutečně spolehlivě chrání lidi před násilím, jež je jim vlastní. Oproti ranějším svárlivým reakcím, které vyvolávaly Girardovy první práce, je dnešní diskuse o mimetické teorii oběti mnohem ucelenější, promyšlenější, zahrnuje dosud nepřítomné nebo marginalizované filosofické a nábožensko-filosofické aspekty a všímá si významů, které značně překračují původní politicko-teologický rámec polemik. Vidíme na ní, že mimetická teorie se etablovala, a bude proto vyžadovat adekvátní odpověď rovněž z hlediska religionistiky.

BŘETISLAV HORYNA

Charles Taylor, *Varieties of Religion Today*. William James Revisited,

Cambridge – London: Harvard University Press 2002, 127 s.

Mezi pěti důvody, které vedou nejen historiky ale i systematiky společenských věd k opětovnému konstruktivnímu čtení klasiků, uváděl Robert K. Merton ve svém známém esejí *O historii a systematické sociologické teorie* především „nepravděpodobně znějící událost: dialog mezi mrtvým a živým“, jehož důsledkem je jednak lepší internalizace již poznaného a zároveň formulace nových otázek na základě pozitivní myšlenkové interference mezi oběma autory. Právě to se s úspěchem podařilo kanadskému filosofovi a sociologovi náboženství Ch. Taylorovi, když „meditoval“ nad sto let starými *Druhy náboženské zkušenosti* Williama Jamese. Znovupromyšlení stěžejního díla tohoto autora je přitom o to aktuálnější, že James je nejen v celosvětovém měřítku nepochybně nejčtenějším psychologem náboženství, především však jeho spíše fenomenologické než „manipulativně-psychologické“ uchopení religiozity a zejména náboženské zkušenosti z něj právě v naší době činí autora svrchovaně moderního, nepochybnitelně „módního“ od počátku 20. století až do současnosti (srov. David M. Wulff, *Psychology of Religion*, New York: Willey 1997, 473). O to více překvapuje, jak málo je James znám v českém religionistickém, filosofickém a psychologickém diskursu, ač dokonce existuje vynikající, byť jen částečný překlad jeho hlavního religionistického díla (*Druhy náboženské zkušenosti*, Praha: Melantrich 1930). Naši psychologové náboženství se zdají být až příliš zahleděni do hlubinných psychoanalytických teorií, de facto redukujících člověka na objekt ontogeneticky a fylogeneticky podmíněných intrapsychických procesů (srov. nejnověji Pavel Říčan, *Psychologie náboženství*, Praha: Portál 2002), zatímco fenomenologové a filosofové, psychologii již tradičně přehlížející právě z tohoto důvodu, se zjejmě